

# De Heraut

door de

## Gereformeerde Kerken in Nederland.

Het nadrukken van den inhoud van dit blad is verboden overeenkomstig de Wet op het Auteursrecht.

Dit blad wordt geregeld des *Vrijdags* aan de geabonneerden verzonden.  
Bijdragen van medewerkers, ingezonden stukken en alles wat verder den inhoud van dit blad betreft, te adresseren aan de REDACTIE. Abonnementen en Advertenties aan de ADMINISTRATIE. Bureau: Warmoesstraat 99, te Amsterdam.  
Insendingen, die later dan *Donderdag* 's namiddags te 12 uur worden ontvangen, kunnen voor het nummer van die week niet meer in aanmerking komen.

Zondag 24 September 1916. N<sup>o</sup>. 2018.

Abonnementsprijs: *franco* aan huis, per drie maanden f 1.20, voor België per jaar f 5.30 bij vooruitbetaling, voor het verdere Buitenland en Ned.-Indië per jaar f 8 bij vooruitbetaling. Afzonderlijke nummers f —.10. Abonnementen worden aangenomen door het Bureau te Amsterdam, Boekhandelaren, Postdirecteuren enz.  
Advertentie: van 1 tot 8 regels f 1.20, voor elke regel meer f —.20.  
Aanvragen en vermelding van liefdegaven f —.12 per regel.

### Van de Voleinding.

CCXVIII.

ZESDE REEKS.

XLI.

En gij, Daniel, sluit deze woorden toe, en verzegel dit boek, tot den tijd van het einde. Velen zullen het naspeuren, en de wetenschap zal vermenigvuldigd worden.  
Daniel 12:4.

Over de toedichting aan den schrijver van het boek Daniel van pertinente leugen in het heilige mag niet worden heengegleden. Fantasia is niet slechts oorbaar, en komt zeer zeker ook in de Heilige Schrift, en tot zelfs in de Openbaring, aan het woord, maar ook de fantasie heeft natuurlijke grenzen, en één dier grenzen is, dat ze op heilig terrein nimmer kan gebezigd worden, om als feiten te doen gelden, wat niet dan opzettelijke verzinning is, en dat met name in heilig dichtelijke poëzie nooit en nimmer met het doen en spreken Gods mag gespeeld worden; en toch, juist dit neemt aan, wie in Daniels geschrift niet anders ziet dan een opzettelijk in 't leven geroepen verduitsel. Er is hier geen sprake van een sage die uit de oudheid allengs opkwam en allengs vaster vorm aannam, maar men neemt aan, dat er in het midden der tweede eeuw vóór Christus te Jeruzalem een patriot zou zijn opgetreden, die om zijn volk in de worsteling met Antiochus Epiphanes den moed niet te doen verliezen, een verduitsel is gaan verzinnen, en dit verduitsel van zijn fantasie als ware het een product des Heiligen Geestes onder zijn volk verspreid heeft. Die verzinner zou dan bij zichzelf gedacht hebben: «Hoe moet ik mijn geschrift aanleggen, om te maken, dat 't volk me geloofd, en metterdaad voor zeker en waar aanneemt, dat aldus reeds eeuwen geleden van Godsweg over den afloop van Antiochus' tyrannie geprofeteerd is». Nu had daarbij een geheel andere weg kunnen zijn ingeslagen. Onder de profeten, wier geschriften ons bewaard bleven, zijn er zeer zeker enkele, gelijk Jesaja en Jeremia, en ten deele ook Zacharia, aan wie een dubbele taak ten deel viel, in zoverre ze wel in hoofdzak heilrijke verzoeken aan het volk ten beste gaven, maar toch ook ten andere geroepen werden om in de historie in te grijpen. In verband hiermede had ook de schrijver van dit boek in hoofdzak verzoeken ten beste kunnen geven, en bovendien den onderstaelden Daniel op een enkel punt kunnen voorstellen, als ingrijpende in de historie van zijn volk. Ook dan zou elke mededeeling van een gebeurtenis als waarlijk voorgevallen, die toch enkel in zijn verzinning was opgekomen, een min heilig karakter hebben gedragen en niet aan alle blaam en berisping ontkomen kunnen. Dan echter zou zulks voor zijn eigen besef een daad zijn geweest, die hij aandorst, om, kon het, er zijn volk door te bezielen. Edoch, dan zou wat hij historisch onwaar voorstelde, zich geheel en uitsluitend bepaald hebben tot een romantische inkleeding van den persoon dien hij verduitselde. Ook dan ware zulks op heilig terrein reeds uiterst gewaagd geweest, maar het liet zich althans denken.

Zoo echter is wat het boek van Daniel ons als leetuur voorlegt, volstrekt niet. In dit rijke geschrift wordt ons een breed verhaal gegeven van een lange reeks gebeurtenissen, die zich niet bepalen tot hetgeen uit menscheijk pogen en bedoelen opkomen kan, maar van een reeks feiten, die rechtstreeks door God gewerkt zouden zijn; feiten waarin God als handelende optreedt; en feiten waarin een geheele historische ontwikkeling ons wordt aangeboden die of door God zelf of op zijn laat door zijn engelen en trawanten, in menschen en onder menschen zou zijn uitgevoerd. En dit nu zou op geen enkel wijze, ware het alsoo verzonnen of te boek gesteld, voor verontschuldiging vatbaar zijn geweest. Stel, de zaak had zich metterdaad zoo toegegeden, dat de schrijver van dit boek dit alles puur verzonnen en in dien heiligen vorm had ingekleed, en het ware uitgekomen, zoo zou het vrome volk hem als een schandelijke bedrieger, als een speler met het heilige en als een God tergend verzinner uitgeworpen en gesteend hebben. Immers ondersteld wordt dan, dat de schrijver van dit werk dit alles regel voor regel heeft neergeschreven, wetende dat er geen woord van waar was. Het waren dan geen tradities die hij opving en boekte, het waren geen volkszagen die hij in kleed bracht, het hield ons

niet voor, wat hij zelf voor waar hield en, als uit de traditie opgevangen, nu poëtisch inkleedde. Neen, die schrijver is dan op zijn kamer gaan zitten, en heeft er dagen lang over geschreven, precies wetende, dat van al wat hij beschreef als gebeurd, geen woord en geen letter waar was. De man heeft dan onder al zijn schrijven klaar geweten, dat hij van vers tot vers neerschreef wat aan het volk werd diets gemaakt, en waar geen schijn of schaduw van iets waars in te ontdekken viel. Daar nu in deze verhalen niet enkel de mensch optreedt, maar in hoofdzak zelfs God de driemaal heilige als auteur en bewerker wordt ingelascht niet alleen, maar zelfs op den voorgrond wordt gesteld, zoo zou heel 't gedoe neerkomen niet enkel op fantasie en poëtische inkleeding, maar op verzinning, bedrog en leugen, en zulks met toepassing op den Alwetenden God. Uit niets zoozeer blijkt dan ook de lootheid en voosheid van wat Michaelis en anderen aandorsten, als juist daaruit, dat ze zelf, persoonlijk, voor zulk een spelen met het Heiligegeen verafschuw gevoelden, en dat ze het gewaagd hebben, een zoo driest en niets ontziend bedrog in het Heilige, om 't goede doel dat beoogd werd, te verschoonen, ja zelfs te prijzen.

Hier komt nog iets bij.

Gelijk het boek van Daniel met geheel zijn inhoud voor ons ligt, geeft het de klare voorstelling van een geheele reeks gewichtige gebeurtenissen, die naar de schrijver het doet voorkomen, volstrekt niet geheim waren gebleven. Men vergispe zich hier niet. Zeer zeker komt in de laatste twee hoofdstukken een profetie over de toekomst voor, die, tot op zekere hoogte althans, in 't geheim wordt ingewikkeld, maar dit geldt in het minst niet voor wat in de eerste hoofdstukken als *historisch* wordt voorgesteld. Van dit alles toch bericht de schrijver ons, dat het feiten en gebeurtenissen betrof, die zoo publiek mogelijk aan de hoven van Babylon en ten deele in Medie en Perzie waren voorgevallen. Sterker zelfs nog, wordt veel hierin ons voorgesteld als gebeurtenissen, waarvan aan die hoven niet enkel een vertrouweling van den Vorst kennis droeg, maar we hooren van dingen die geheel in het publiek zich hadden toegegeden. We vernemen van wonderen die als voor aller oog plaats grepen. En van de uitwerking van die wonderen wordt nu keer op keer zulk een veelomvattende voorstelling gegeven, dat niet slechts eenige honderden, maar veel meer duizenden er van hooren moesten.

Hoe wil men nu aannemen, dat deze pseudo-Daniel dit alles puur wat men noemt als uit zijn duim zoog, en het toch aannemelijk wist te maken, dat dit alles metterdaad drie en een halve eeuw geleden alsoo geschied zou zijn, zonder dat er bij de priesters of leeren of bij het vrome volk eenige heugenis, eenige heilige traditie van zou zijn overgebleven? Wie dit zoo durft voorstellen, toont de macht ener heilige traditie niet te verstaan. Aangenomen dat 't alles zich feitelijk had toegegeden, gelijk het hier wordt aangegeven, dan kon in zoo korte periode als tusschen Nebucadnezar en Antiochus viel, onmogelijk alle heugenis van deze stersprekende gebeurtenissen zijn uitgesloten. Jutta's laatste koning verloor zijn scepter in 586, en de eerste Makkabeer treedt in 167 v. Christus op. Er ligt alzoo een periode tusschen van niet langer dan even drie eeuwen. Rekenen wij nu van 1916 drie eeuwen terug, dan komen we op 1616, en hoe ter wereld wil men ons nu doen gelooven, dat in zulk een kort en snel verloopend tijdvak, alle heugenis van wat Daniel beleefde, zoo volstrekt zou zijn uitgesloten, dat niemand zelfs den naam van Daniel meer gehoord had. Met zulke ondenkbaarheden had men niet voor den dag moeten komen. Was het gebeurd zoals de schrijver 't dan toch voorstelde, zoo moest de heugenis ervan onder het volk zelfs in breeden kring naleven. En stond omgekeerd vast, gelijk de critici dan beweren, dat er niets van kon naleven, omdat er niets van had plaats gehad, en niets hoegenaamd van gebeurd was, dan kon ook de pseudo-Daniel in de dagen van Antiochus geen gehoor en geen geloof vinden, want een ieder zou hem op staanden voet voor een overmoedigen verzinner, voor een driest lenger, en voor een speler met het heilige hebben gehouden, ja als beleediger van Jehovah hebben afgewezen. En verpelt men nu tegen, dat in den toenmaligen tijd, bij gemis aan drukpers, de traditie niet zo licht zich vastzet, en dat het zich daarom zeer wel denken laat, dat er niets van plaats greep, en dat 't volk 't nu toch opnam, als ware het alles waarachtiglijk

voorgevallen, dan dienen de feiten ook hietegen protest in. Wat de verbeelding aangrijpt, leeft in de traditie steeds van zelf voort. Zie 't in ar aan het turfschip van Breda. Daar heeft ieder van gehoord, en de heugenis ervan heeft zich als van zelf van eeuw tot eeuw voortgeplant. De moord op den Zwijger gepleegd, kon niet vergeten worden. En zoo loochent dan ook niemand, dat de tekenende, aangrijpende, vooral de verbeelding prikkelende verhalen van gebeurtenissen uit de 16e en 17e eeuw niet konden uitsterven, en dan ook geen oogenblik uitgestorven zijn. Stond er dan ook iemand op, die een boekje de wereld inzond, waarin omtrent Oldenbarneveldt, omtrent Marik, omtrent den Zwijger een geheele reeks van ontzettende verhalen waren opgenomen, waar niets van aan was, wie ter wereld zou 't gelooven, en wat fantasist zou 't bestaan.

Denk er nu wel om, dat in de drie eeuwen van onze vaderlandsche historie, waarom het dan gaan zou, niet dan *gewone* gebeurtenissen zijn voorgevallen, althans in dien zin gewoon, dat er destijds van wonderen in eigenlijken zin geen sprake viel. In wat het geschrift van Daniel ons bericht, kwamen daarentegen allerlei berichten voor, die wijzen op een wondere inwerking Gods in het leven van Daniel niet alleen, maar ook van Nebucadnezar, van Darius, en van het Medisch-Perzische Rijk. De redding van Sadrach, Mesach en Abednego uit den brandenden oven en van Daniel uit de leeuwenkuil, en zoo ook het handschrift van het *Mene, Tekel, Upharsin* in de feestzaal van het Koninklijk paleis, waren geheel buitengewone feiten, die sterk op de verbeelding werkten. Het zijn daarom juist zulke gebeurtenissen, die zich aan de verbeelding als vastklemmen, en er niet uit kunnen verloren gaan. Nu nog ziet men dit. Er is geen boek in de Heilige Schrift waarvan de inhoud de kinderlijke verbeelding zoo sterk spreekt, als juist het boek Daniel. Wat daaruit in het geheugen der kinderen overgaat, blijft er in hangen. Men kent heel zulk een verhaal. Men blijft in alle bijzonderheden het in zijn geheugen bewaren. Een veilig kan gezegd, dat er geen geschrift van den Bijbel tot de jeugd komt, waarvan de inhoud zoo pakt en aangrijpt als juist het boek Daniel. Reeds op zich zelf moet 't daarom als ondenkbaar bestreden worden, dat onder Israel de heugenis van dit alles zoo geheel binnen een tijdperk van drie eeuwen zou zijn uitgestorven, als Bleek c. s. het aan hun lezers pogen voor 't stellen. Ware er tijdens de zeventig jaren der ballingschap niets hoegenaamd geschied van wat Daniels boek aangeeft, dan zou drie, vier eeuwen later een schrijver, die een reeks van zulke pakkende en wondere gebeurtenissen vooraf als geschied te zijn, bij niemand geloof hebben gevonden. Zijn boek zou niet gelezen, het zou straks veel eerder verbrand zijn.

In te ernstiger zin geldt dit voor de toenmalige periode van Israels bestaan. In het gemeen vergist zich ten eenenmale, wie zich inbeeldt, dat in Israel alles op hooren zeggen ging, en dat van een historisch optekenen en van archiefbewaring destijds nog zoo goed als geen sprake was. Reeds wat in de Schrift uit oude tijden bewaard werd, getuigt van het tegendeel, en bovendien denke men steeds aan het Kirjath Sépher, het stedeke niet ver van de Jordaan, waar, gelijk reeds de naam: *Stad der Schriften*, aanwijst, allerlei archief was saamgebracht. Men vergist zich daarom ten eenenmale indien men het zich voorstelt, alsof 'heel de historie op louter geheugen dreef. Veel eerder mag zelfs gezegd, dat ten eerste binnen een verloop van drie, vier eeuwen de historie van zulke wondere, ingrijpende en de verbeelding prikkelende feiten niet kon uitsterven; maar dan ook ten tweede, dat met name in Israel de heilige traditie met veel zorg bewaard werd. Doch dan komt hier in de derde plaats nog bij, dat 't scheelt, wat welke periode men in Israels geschiedenis te doen heeft, en dan staat vast, dat juist de periode die in deze drie, vier eeuwen valt, de herinnering aan het met Daniel gebeurde, van vader op kind levendig moest houden. Wat van Daniel geboekt staat, betrof toch gebeurtenissen, die alle betrekking hadden op de groote tegenstelling tusschen Israel en het Paganisme, het volk Gods en de volkeren der afgoderij. Die drie eeuwen bleef Israel onder den druk van het Paganisme, en moest de hope van het geloof tegen den feitlijken toestand in getuigen. Al wat Israels recht van Godsweg op zelfstandigheid deed uitkomen, en de tegenstelling met het Paganisme levendig hield, moest van vader op kind voortgeplant worden. En juist met het oog hierop is het

zoo ten eenenmale ondenkbaar en onaannemelijk, dat gelijk Bleek c. s. beweren, de priesters en het volk in de 2e eeuw voor Chr., enkel afgaande op het romantisch verhaal van een geheel ongenoemd persoon, metterdaad geloofd zouden hebben van deze als pure verzinning neer dorst schrijven, jaldien de volkshistorie zijn beweren in geen enkel opzicht steunde. Niet alleen derhalve, dat het voorgeven van deze critici geheel ondenkbaar is met het oog op een traditie van niet meer dan drie, vier eeuwen, maar geen kundig, geloovig Jood zou in de dagen van Antiochus zulk een geschrift ooit op het pergament gebracht en rondgedeeft hebben, zeer wel wetend, dat niet één ernstig Jood hem gelooven zou.

Ja, men moet nog verder gaan, en zonder zweem van aarzeling uitspreken, dat geen kundig en geloovig Jood in Antiochus' dagen ondersteld mag worden, zoozeer vreemdeling in eigen huis te zijn geweest, dat hij, zoo hij wist dat hij verzon en bedroog, ooit op aanneming van zijn fantasie-product zou hebben kunnen rekenen en hopen. Hij zou 't zelf niet aangedurfd hebben, omdat hij wist zich tegen God te bezondigen door Hem den Heilige toe te dichten, wat hij wist dat slechts het voortbrengsel was van zijn eigen verzinning. Maar zelfs al neemt men aan, dat zoo iets uit liefde voor zijn volk toch in hem bestaan kon, zoo zou hij toch nooit met dit doel den vorm hebben gekozen, dien men hier aannam. Ieder voelt en erkent, dat de schrijver van dit boek in elk geval een warm meelevend persoon was, die zijn volk kende en wist hoe hij zijn volk heiligen moest. Wat had nu steeds den rijksten invloed op het vrome volk gehad? Wat anders dan de bezielde Godspraak, zich aansluitend aan wat van de vaderen was overgeleverd? Om te slagen had wie met deze bedoeling optrad, daarvoor veel eerder de taal van Jesaja of Ezechiel moeten nabootsen; en had hij zijn profetie willen steunen door een beroep op feiten van het verleden, zoo had de aloude historie, met name uit de Egyptische periode, hiertoe de stof te over aan. En zelfs al had hij zijn woord willen steunen en sterken door iets pikants, zoo zou hij 't op zulk een wijze hebben ingekleed, dat elk conflict met de in Israel levende traditie gemeden ware.

Uit het later verloop ziet men dan ook, hoe de inhoud van Daniels geschrift steeds onder Israel is blijven leven; wat sterk spreekt, zelfs meer dan Jesaja's Godspraken; en hiermede hangt dan ook saam, dat in het Nieuwe Testament de heugenis ervan zoo sterk voortleeft, en dat wel in zulk een zin, dat de heugenis geloof wekt, en dat niet alleen door Jezus tijdgenooten, maar onder hen ook door de apostelen, ja, door Christus zelf de echtheid van Daniel bevestigd is. Gelijk we reeds aangaven, bespreken we dit laatste veelzeggende feit afzonderlijk. Vooraf zij er echter nog met nadruk op gewezen, hoe de critiek tegen den dusgenaamden Pseudo-Daniel in zeer breeden kring almeer het geloof aan de Heilige Schrift in onzen zin ondermijnd had. Ga maar rond in uw omgeving, en go zult steeds bespeuren, dat wie aan het wankelen en weifelen gaat, bijna als vaste regel het eerst met Daniel breekt. De kenner weet, hoe de critiek van het ongelooft even beaist het Evangelie van Johannes ter zijde werpt, brief na brief van het apostolaat aantast, van Jesaja niet veel overlaat en van lieverlede al meer alle vast geloof aan de Heilige Schrift aan het wankelen bracht. Daartegen nu komen de vromen onzerzijds nog steeds in verzet. We kunnen ons nauwelijks een onzer denken, die het duldend zou, dat op den kansel aan de autoriteit van Johannes den Evangelist of van Jesaja den profeet getornd werd. Daar zal men van af blijven. Het hoog gezag van deze geheel eenige geschriften mag niet verzwakt worden. Aan zulke geschriften staat onder ons het geloof dan ook nog vrijwel vast. Alleen maar, er zijn dan toch zoo enkele steenen in de Schrift, waarvan men de voosheid toegeeft. Hoeveel zijn er niet reeds, die van Bileam's ezel niet meer hooren willen, en die, voor wat enkele andere concrete, critieke punten betreft, in hun geloof uitzondering toelaten. Onder dezulken nu komt het een enkel maal reeds voor, dat ze u zeggen zullen: «De Schrift is voor mij alles, alleen maar Daniel, dat schijnt toch niet geheel in den haaks, om dan te vragen: »zou Daniels boek toch niet goed bedoelde verzinning uit de dagen van Antiochus kunnen zijn?» Reeds wezen we er op, hoe dit bij vele Ethischen reeds een onloochenbaar feit is geworden, en we zouden er niet aan

durven toevoegen, dat dit Ethisch, min gelukkig voorbeeld, niet ook in den meer objectieven geloofskring hier en daar een enkel maal bijval en navolging had gevonden. Men geloofd dan altoos nog in heel de Schrift, o ja. En ook in Daniel is veel dat aantrekt. Alleen maar, Daniel kan men toch zoo niet in zijn geheel voor goede munt verklaren. Daar schijnt toch een steekje aan los. En dit nu is daarom zoo uiterst gevaarlijk, omdat wie eenmaal Daniel losliet, of althans de volkomen betrouwbaarheid van zijn geschrift prijs gaf, zoo licht ook verder van de vastigheid der Schrift afgaat, en zoo de eerste schrede zet op den gevaarlijken weg, aan welks einde het rusten van de ziel in Gods Woord ophield zalig te maken.

Hierbij dichte men ons niet een verkeerde bedoeling toe. Nimmer is onzerzijds iets beweerd, alsof de objectieve aanvaarding van de Heilige Schrift het zegel der zaligheid in zich sloot. Maar al te vaak komt het zelfs uit, hoe de objectieve geloofgen de teederheid van het subjectieve nabij God zijn missen, en wat waarborg voor hun eeuwig heil zou dan in het vasthouden aan de Schrift kunnen geboden zijn? Het subjectieve is hetgeen ruischt en tintelt in de verborgenheden van ons eigen zieleleven. Zonder deze subjectieve mystiek mist het geloof alle hogere realiteit, en de uitkomst heeft dan ook getoond, hoe zulk een zich verliezen in een puur objectief aannemen met zoo bittere geestelijke ellende kan gepaard gaan. Alleen maar, het subjectieve in ons geloofsleven moet een vast steunpunt bezitten in wat niet eenig mensch, maar in hetgeen God ons geopenbaard heeft, en vandaar de beslissende noodzakelijkheid om wat subjectief in ons leven zal zijn, een objectieven grondslag in Gods Woord te doen vinden. En dit nu juist gaat wankelen, en van dit vaste steunpunt raken we af, zoo we ons vernemen een stuk van de Schrift, welk ook, dat Jezus heilig gekeurd heeft, op de pretentie der critiek afgaande, feitelijk te *verwerpen*. Is toch het boek Daniel een opzettelijk verzinzel, en als zodanig bedoeld, dan is de Heilige Schrift zelf voor ons aangerand, en ontbreekt elk heelmiddel, om wat we op zoo jammerlijke wijze prijsgeven, op andere manier weer vast voor anker te leggen.

Dit nu komt er op neer, dat we den val in het Paradijs in zijn bittere gevolgen niet laten doorwerken op de Openbaring. Wie erkent, dat als gevolg van den val 's menschen geest inake het heilige verduisterd is, en alzoo niet kan gerod, en niet tot het licht kan komen, dan door objectieve openbaring van Gods zijde, roept om die objectieve openbaring gelijk het heft schreeuw naar de waterstroomen. Niet ons subjectief inzicht moet immers die Openbaring, maar die Openbaring moet onze overtuiging beheerschen. En dit juist is het, wat de Kerk van Christus steeds in de aanvaarding van de Heilige Schrift als Gods Woord heeft beleeden.

Dr. A. K.

### „Hij liet zich van hem verbidden“.

En had Hem; en Hij liet zich van hem verbidden, en hoorde zijne smeking, en Hij bracht hem weder te Jeruzalem, in zijn koninkrijk. Toen erkende Manasse, dat de Heere God is.  
2 Kronieken 33: 13.

De man in macht, van wien hier staat, dat God zich van hem verbidden liet, was de wel niet miskende, maar toch meestal misdaide Koning Manasse.

De Koning Manasse nu is een juist voor onze tijd zoo waarschuwende historische verschijning.

Vergis u niet in zijn persoon. Velen dunkt, dat ze in Manasse niet dan een deugmit, een schelm, een zeldzamen booswicht hebben te verafschuwen. En toch, door 't zoo op te vatten, toont men de geheele verschijning van Manasse niet te verstaan.

Men nam dan geen notitie van wat ons in 2 Kronieken 33 over hem bericht wordt.

Daar toch lezen we, dat Koning Manasse door de Assyriërs overrompeld, gevangen genomen en in koperen ketenen geklonken, naar Babel gevoerd is.

Daar in Babel is Manasse toen als gevangen man tot bekeering gekomen. Manasse is toen gaan bidden. Zijn gebed is toen verhoord geworden. Hij is weer vrij gelaten en naar Jeruzalem teruggekeerd. En toen op 't laatst van zijn leven ruimde hij de afgoderij in Jeruzalem op, en vermaande zelf het volk van Juda, »dat ze Jehovah, den God Israels, weer dienen zouden.«

En toen bleek, helaas, hoe 't volk, maar nog dan Manasse, afgedoold was, want de dienst op Sion werd wel weer opgenomen, maar on-

derwijf bleef het volk, zoo staat er, offeren op de hoogte". (vs. 17).

Het is derhalve niet juist, te zeggen, dat 't volk vroem wilde. Veleer moet erkend, dat op een kleinen vromen kring na, het volk niet alleen in Juda, maar meer zelfs nog in Jeruzalem, in allerlei modernisme van den toenmaligen tijd afdoelde, en dat ook Manasse hieraan wel toelag, en hierdoor werd meegesleept, maar dat hij dan toch, eer hij stierf, dat toenmalig Modernisme varen liet, zich bekeerde, tot Jehovah zijn toevlucht nam, en doot den God der vaderen is uitgered.

Koning Josia heeft ten slotte van zijn grootvader Manasse geleerd.

Waarom bestond dat toenmalig Modernisme, waarin destijds het volk zich verzondigde, en waarin ook Manasse eerst zoo bitter uitteed?

Neem waar wat thans om u heen geschiedt, en ge zult 't verstaan.

Thans is er in de moderne wereld een wederopkomen van de religie. Het materialisme wil men niet meer. Doch in stee van nu tot den Christus terug te keeren, gaat nu de aantrekkelijkheid van het Heidensche uit. Louster slechts naar al 't groep van de Theosophie, over teruggaen naar het Buddisme, over 't knielen voor kunst en cultuur, over de aanbidding van het verleidelijk schoone.

Jesus! o, zeker zeker, ook Jesus was een heerlijke verschijning, maar toch met hem dweept men niet, hem dult men veeleer, en neemt hem in de phalanx van zijn heren op, maar zijn hart geeft men aan de kunst, aan de cultuur, en aan wat de nobelen nobels in de gedachtenwereld doen opkomen.

Jesus! o, gewisselijk, maar daarnaast en daarbij al dat hoogbezielende der vindingrijkheid die tintelt in cultuur, in kunst en in wetenschap.

Jesus, en de vrede door het bloed des Kruises, o, 'tis juist wat de mindere man, wat de landman van noodde heeft, maar wie hooger opkomt en rijker van geest werd, dorst naar meer, en diens dorst laat onze moderne tijd niet keurnisiek en zang en fijne ontuchtering van den geest.

En neem in verband hiermee nu Koning Manasse in zijn tijd, en is dan 't beeld niet van treurende gelijkenis?

Ook toen de coöperatie van oude dagen in Sions tempel voor de lieden van het land en van lagere ontwikkeling, maar wie hooger stond mede-aanrijvend met de cultuur der Grieken, dweepend met de heidensche theosophie, één en al door kunstliefde bezield, en dan ja, de van Moses' geboden offers nog op 't altaar, maar als hijsak. Hoofdzak was voor 't toenmalige hoogere publiek te Jeruzalem de kunst- en cultuurwereld van 't Heidensche Griekenland geworden.

En Manasse, met de geestesaristocratie te Jeruzalem, ging hierin mee, ging hierin voor.

Nu is Manasse van dat toenmalig insluipend Modernisme het jammerlijk slachtoffer geworden. In ketens geboeid, is hij naar Babel geselept. En daar eerst, in zijn boeien, is Manasse tot bekering gekomen. Wonderbaar is hij toen verhoord, weer vrijgelaten, en als belijdend jeveraar voor Jehovah's dienst te Jeruzalem opgetreden.

Hij meer dan 't volk, dat innerlijk vergiftigd was.

Vandaar dat we ook in onze dagen, en tot zelfs soms in eigen kringen, zooveel van toen terugvinden.

Op het platteland, en in de lagere sferen der maatschappij, Gode zij dank, nog wat verkleefheid aan de bezielende beelden der vaderen. De Man van Smarte het middenpunt van aller zieleverlangen, en vrede door het bloed des Kruises.

Maar hoogerop, onder wat machtig, rijk, hoogerplaatst en rijk ontwikkeld is, Jesus tot een der edelen uit de menscheit verlaagd, en het Modernisme 't al verleidend en meeslepend roepen!

Aan de Kerk den rug toegekeerd, en schier dwepend met wat kunst en cultuur te bewonderen biedt aan het oog, en doet wegmelten in verrukking door wat men opvangt met het oor. Manasse zal in zijn eerste periode zich in dezen modernen toestand zoo recht thuis gevoeld hebben. De historie getuigt het dan ook, hoe hij eerst als gevangenen man in Babel tot 't aloude evangelie van zijn ouders is teruggekeerd.

En niet anders ziet ge 't ook nu.

Nog tamelijk breed zet zich de kring uit van wie om 't heilig Evangelie zich vereenigen. De tijd ligt nog niet zoo verre achter ons, dat men van verre nooit gedacht had, dat de terugkeer tot het aloude Evangelie nog zoo beelst en zoo talrijk zou zijn.

Alleen maar, ook hier dreigt de geesteskrankheid, waarvan Manasse bewerk. Of viel het niet vaak op, hoe ook onder ons de geestelijke aristocratie bij het eenvoudig Evangelie iets bij wil hebben.

Het Evangelie! o, prachtig. Maar is de zalige kunst, is de heilige kunst, is het spel van het intellect toch niet nog rijker?

De hartenkenners alleen weet, hoeveel reeds afgleden.

Vraag u dan af, of ze als Manasse straks terug zullen keeren?

Dr. A. K.

Amsterdam, 22 Sept. 1916.

Wie op de teekenen der tijden acht geeft, zal zeker niet zonder zorg de toekomst ook van ons eigen land tegengien.

We zijn thans in het derde oorlogsjaar, en in stee dat de lang begeerde vrede eindelijk in 't zicht komt, schijnt het alsof hij verder verwijderd is dan ooit te voren. De oorlogsbrand breidde zich op alle fronten uit en woedt met ongekende heftigheid. Steeds reusachtiger wordt de schuldenlast, dien de volkeren op zich stapelen; steeds schrikkelijker de menschenlachting op de slagvelden van Europa; steeds ontzettender de werktuigen van vernieling waarmee men elkander bekampt, maar van een beslissende overwinning is nog geen sprake. Het groote en lang aangekondigde offensief van de Entente-mogendheden moge plaatselijke voordeelen hebben gebracht, in Armenië, in Gallicië en Boekovina, in Tyrol en bij de Somme, maar de stoot van den degen is overal opgevangen, en trots de schetterende overwinningsberichten weet ieder, dat de kracht van Duitschland en Oostenrijk nog altoos niet gebroken is. Straks komt de winter en staat het kriegsbedrijf weer stil, en nu reeds bereidt alles zich voor op een nieuwen veldtocht, die in het volgende jaar naar men hoopt de beslissing brengen zal.

En bij al den weedom des harten over de jammerlijke ellende, die deze oorlog over de volkeren van Europa heeft gebracht, komt de vrees voor de positie der neutrale landen, die steeds hachelijker wordt. De blokkade-politiek van Engeland tegen Duitschland bedreigt ook deze volkeren met gebrek aan levensmiddelen, en nu de oogst in Amerika zoo tegensloeg, dat er nauwelijks genoeg is voor eigen levensbehoefte en de uitvoer naar Europa wel stop zal gezet worden, zal de nood nog veel meer nijpen gaan. En hoe weinig de groote Mogendheden de zelfstandigheid der kleinere natien ontzien, heeft de historie ook van ons eigen land maar al te droef geleerd. Aan heiligheden van verbonden of tractaten wordt niet meer geacht. Het internationale recht wordt telkens verkracht. Wanneer het belang der groote Mogendheden dit medebrengt, wordt de soevereiniteit der onzijdige volkeren geschonden of ze worden tegen wil en dank in den wereldoorlog meegesleept. En die niet willoos als instrument in de handen der groote Mogendheden dienst doen, het voorbeeld van Zweden bewijst dit, worden met de scherpste dwangmaatregelen bedreigd.

Het is dan ook geen wonder, dat de troonrede, waarmee de Koningin dit jaar de Staten-Generaal opende, in zoo ernstigen, schier somberen toon was gezet. De donkere onweerswolken pakken zich al dichter ook om ons land saam, en wat van meet af door deskundigen voorspeld was, dat naarmate de eindbeslissing naderde, het gevaar voor ons land het grootst zou worden, blijkt al meer waarheid te zijn.

We blijven hopen en bidden met onze Vorstin, dat dit gevaar nog afgewend moge worden en Nederland den vrede behoude. Maar we zijn toch ook dankbaar voor het koninklijke fiere woord, waarin het oude Je maintiendrai der Nassaus weerkond en waarin onze Vorstin verklaarde, dat ze onze zelfstandigheid en ons goed recht handhaven en verdedigen zal. Het voorbeeld van Griekenland toont, maar al te droef, wat van een volk wordt, dat tot een speelbal der groote Mogendheden zich verlaagt.

### De opening der lessen aan de Vrije Universiteit.

Naar oude gewoonte werden op den derden Woensdag in Sept. de lessen aan de Vrije Universiteit weder geopend met een toespraak van den prorector Prof. Dr. C. van Gelderen in de Theologische faculteitszaal, waar professoren en studenten zich verzameld hadden om met gebed den nieuwen cursus aan te vangen. Prof. van Gelderen sprak daarbij een woord van opwekking tot den arbeid, waarvan we het resume uit het persverslag overnemen:

Spreekte begon met er aan te herinneren, dat heden voor 50 jaar het koninkrijk Hannover bij Pruisen werd ingelijfd. Onder de Hannoveranen, die zich hiernaast het minst konden verzoenen, behoorden de Göttinger hoogleraar Heinrich Ewald, geb. 1803, gest. 1875. Deze werd geschiedt in zijn loopbaan als academisch docent te Göttingen (1824-37), te Tübingen (1838-48) en wederom te Göttingen (1848-68), alsook in zijn conflicten eerst met de Hannoveranen en later met de Pruisische regering.

In het tweede deel der toespraak werd Ewald geteekend in zijn eigenschappen als geleerde, die ten nauwste samenhangt met zijn eigenaardigheden als mensch. Groot, zeer groot was zijn productiviteit op het gebied van Oostersehe letteren en Bijbelsche wetenschappen. Maar zijn latere geschriften worden ontasterd door mateloze heftigheid en steeds toenemende zelfoverschatting. Een en ander werd bezien bij het licht van de innerlijke eenzaamheid, waarin Ewald zijn gansche leven heeft doorgebracht. Hij zat in zijn wetenschap, maar hij stond buiten het werkelijk leven.

Op dezen man wilde spreker zijne hoorders wijzen, nu de geregelde arbeid aan de Vrije Universiteit wordt hervat. Zijn werkkraacht moet ons jaloeersch maken. Zijn ijver moet ons beschamen. Maar ook moeten zijne feiten ons ter waarschuwing strekken. Zullen we in de wetenschap niet verdwalen, dan is noodig, dat we het werkelijk leven recht verstaan en recht waardeeren als een gave van onzen God. Dat is moeilijk, wijl de zonde in heel het leven verstoring ingrijpt. Maar het is toch mogelijk, wanneer we in heel ons leven den band vasthouden met Hem, die gekomen is om de macht der zonde te verbreken, — met Christus, die ons leven is en ons licht.

Dit goede en ernstige woord, waarnaar met belangstelling geluisterd werd, zette den rechten toon in voor den arbeid van het komende Akademiejahr.

### Attestaties.

Naar aanleiding van hetgeen we voor de vacante over de attestaties schreven, werd nog de vraag tot ons gericht, hoe een Kerkeraad te handelen heeft, wanneer een lidmaat een attestatie aanvraagt om naar de Hervormde Kerk, de Christelijke Gereformeerde Kerk of een Gereformeerde gemeente over te gaan.

Het antwoord op deze vraag kan niet moeilijk wezen.

Een attestatie mag volgens onze Kerkenorde alleen gegeven worden aan leden, die naar een andere plaats vertrekken, en dient om zulk een lidmaat aan te bevelen in de hoede van den kerkeraad op deze plaats. Reeds uit dien hoofde kan een Kerkeraad geen attestatie geven, wanneer zulk een lidmaat niet verhuist naar een andere plaats, maar de band met de Kerk, waartoe hij behoort, wil verbreken, om naar een andere Kerk over te gaan. Maar ook afgezien van dit formeel bezwaar, kan er van afgifte van attestatie geen sprake wezen, wanneer iemand lidmaat wil worden van een Kerk, die niet met onze Kerken in verband heeft of in correspondentie staat. Voorwaarde niet, omdat het afgeven van een attestatie feitelijk zou inhouden, dat de Kerkeraad zulk een daad goedgekeurde en wettige, den Kerkeraad van de Kerk, waarbij zulk een persoon zich voegde, erkende als den wettigen Kerkeraad van Christus' Kerk te dien plaats. En in de tweede plaats omdat zulk een attestatie alleen waarde en geldigheid heeft voor Kerken, die op den grondslag van eenheid in belijdenis met elkander in verband leven en daarom over en weer elkander's attestaties erkennen.

### Gelijke stemmen.

Bij de verkiezingen voor het ambt komt het soms voor, dat twee personen een gelijk aantal stemmen hebben en de Kerkeraad dan voor de moeilijkheid komt te staan, wie als gekozen moet beschouwd worden.

Een voorschrift, hoe in dergelijke gevallen moet gehandeld worden, geeft onze Kerkenorde niet. Het best zal daarom wel wezen, dat men een reglement voor de verkiezingen vaststelt, waarin een regel voor zulke gevallen gegeven wordt. Dan wijst het reglement uit, hoe gehandeld moet worden en voorkomt men den indruk, alsof zekere willekeur of bevoorrechtiging van een bepaald persoon in het spel zou wezen.

Vraagt men nu, hoe in dergelijke gevallen gehandeld moet worden, zoo schijnt het ons niet gewensacht als algemeen regel te stellen, dat dan de oudste in jaren als gekozen beschouwd moet worden, want ouderdom in jaren geeft niet altoos waarborg, dat zulk een persoon meer geschikt is voor het ambt. Bovendien zou dan bij den gekozen het bezwaar kunnen opkomen, of hij wel waarlijk door God en de gemeente tot het ambt geroepen is. In ouderdom als zodanig ligt toch geen roeping tot het ambt.

Veel beter schijnt ons daarom de uitweg, dien reeds Voetius aanwees, dat men bij staking der stemmen de verkiezing opnieuw doe plaats vinden. Wanneer het een verkiezing betreft, waaraan de gemeenteleden deelnemen, kan men een poging in het werk stellen om nog andere gemeenteleden, die afwezig waren, bij de vergadering te roepen, of de verkiezing tot een volgende samenkomst uitstellen.

Baat dit echter niet en staken de stemmen opnieuw, dan raadt Voetius aan om het lot te werpen. Dit lot is dan als een heilig lot te beschouwen, en daarom moet vooraf in gebed God den Heere gebeden worden, dat Hij de beslissing geve. En wanneer het lot geworpen is, zegt Voetius, behooren allen in die beslissing als een beslissing Gods te berusten.

### Dubbele Avondmaalsviering.

In meerdere gemeenten bestaat de goede gewoonte, dat men het Avondmaal niet alleen in de morgengodsdienst oefening viert, maar ook in de namiddag of avondgodsdienst oefening, ten einde degenen, die 's morgens verhinderd waren aan het Avondmaal deel te nemen, daartoe alsnog gelegenheid te geven.

Zulk een maatregel is natuurlijk niet noodig in groote stadskerken, omdat hier gewoonlijk op twee achtereenvolgende Zondagen in verschillende kerkgebouwen het Avondmaal bediend wordt en daarom de gelegenheid om aan het Avondmaal deel te nemen, voor ieder openstaat. Maar geheel anders staat het in dorpskerken of kleinere steden, waar slechts één kerkgebouw wordt gevonden. Verd hier alleen 's morgens Avondmaal gevierd, dan zou daardoor een belangrijk deel der gemeente verhinderd worden er aan deel te nemen en het feitelijk hierop neerkomen, dat men slechts tweemaal in het jaar ten Avondmaal zou kunnen gaan. Hierin nu ligt ongetwijfeld een ernstige misstand. Want waar het Sacrament van het Avondmaal ons geschenken, is tot sterking van ons geloofsleven en Christus heeft gezegd: *zoo dikwijls* als gij dit doet, daar is het zeldzaam gebruikmaken van het Avondmaal niet alleen een schade voor het geloofsleven, maar ook een ongehoorzaam zijn aan Christus bevel. In de oude Christelijke Kerk werd het Avondmaal dan ook elken Zondag bediend, en eerst veel later in verband met de omzetting van het Avondmaal in de Misofferande sloop de gewoonte in, dat de gemeente slechts zelden van het Avondmaal gebruik maakte, zoodat als regel gold, dat wie eenmaal in het jaar, met Paschen, communiceerde, aan zijn verplichting voldeed. Onze Reformatoren verplaatst zijn hertegeen steeds met alle kracht opgekomen en hebben telkens weer in het licht gesteld, hoe dit in strijd was met 's Heeren ordinantie. Calvijn zelf wilde liefst, dat elken Zondag de gelegenheid om aan het Avondmaal deel te nemen, zou openstaan, en waar dit niet ging, achtte hij, dat althans elke maand het Avondmaal bediend moest worden. In onze oude Kerkenordeningen werd nog bepaald, dat het Avondmaal alle twee maanden zou gehouden worden, maar zelfs deze bepaling vermocht niet te bewerken, dat de Kerken aan dit besluit zich hielden, en het werd schier overal gewoonte, dat het Avondmaal slechts viermaal per jaar bediend werd. Komt hiernu bij, dat men het Avondmaal dan alleen in de morgengodsdienst oefening bedient, dan is een groot deel der gemeente verhinderd er aan deel te nemen, omdat men en vrouw niet saam weg kunnen van huis, vooral wanneer er kleine kinderen zijn, en daartoe het Avondmaalgebruik daardoor nog meer.

Het is daarom uitnemend, dat op tal van plaatsen het gebruik is ingevoerd, om 's morgens en 's avonds Avondmaal te vieren, omdat daardoor aan heel de gemeente gelegenheid wordt gegeven des Heeren dood te gedenken. De vraag komt dan alleen op, hoe deze tweede Avondmaalsviering zal worden ingericht. Sommigen beschouwen deze tweede Avondmaalsviering als een voortzetting van de Avondmaalsviering des morgens, laten daarom de voorlezing van het Avondmaalsformulier weg en bepalen er zich toe om met een kort woord de betekenis van het Avondmaal uiteen te zetten en dan de aanwezige gemeenteleden uit te noodigen aan den Disch plaats te nemen, waarna het Avondmaal bediend wordt met de sacramentele formule. Geheel juist schijnt ons dit niet. Onze Gereformeerde Kerk laat in bij den Doop en bij het Avondmaal een uiteenzetting uit Gods Woord voorafgaan wat het Sacrament is en voor wie het is ingesteld. Het Sacrament is niet een magisch middel om genade te werken, maar een zegel op de belofte Gods, en daarom moet een uiteenzetting van deze belofte voorafgaan. En evenzo dient voor de zelfbeproeving duidelijk te worden aangewezen, voor wie het Sacrament is ingesteld en wie naar Gods Woord zijn buitengesloten, opdat niemand het Sacrament onthelpe van zich zelf een oordeel etc. of drinke. Daartoe dient ons Avondmaalsformulier, en daarom behoort het voor iedere Avondmaalsviering te worden voorgelezen aan de gemeente. Was de Avondmaalsbediening des avonds alleen een voortzetting van de Avondmaalsbediening des morgens, dan kon men volstaan met het formulier slechts eenmaal te lezen, want de geheele gemeente had het dan gehoord. Maar dit is niet zoo. Wie 's avonds aan het Avondmaal deelneemt, doet dit, omdat hij 's morgens de godsdienst oefening niet bij kon wonen, en heeft dus de voorlezing van het formulier niet gehoord. En nu kan men wel zeggen, dat deze nakomers thuis het formulier wel kunnen lezen, maar vooreerst heeft de Kerk geen zekerheid dat dit geschiedt, en ten tweede zou men dan ook des morgens het voorlezen van het Formulier even goed kunnen nalaten, omdat ieder het thuis kan lezen. Men gevoelt dan ook zelf wel, dat dit niet gaat, en vandaar dat de predikant dan meestal voor de tweede Avondmaalsbediening een korte voorafpraak houdt, waarin hij de betekenis van het Avondmaal nog eens uiteenzet. Maar zoo komt dan het subjectieve woord van den prediker in plaats van het objectieve woord van de Kerk, wat tot allerlei willekeur aanleiding kan geven.

Waar men op een Zondag tweemaal het Avondmaal bedient, houde men zich daarom aan het voorschrift onzer Kerkenorde, dat bij elke Avondmaalsbediening het geheele formulier moet gelezen worden. Gesteld, dat in een Kerk tweemaal 's Zondags gedoopt mocht worden, wat zeer wel denkbaar is, dan zou men toch evenmin volstaan kunnen met alleen des morgens het Doopsformulier te lezen, maar dit beide malen moeten doen. En precies hetzelfde geldt ten opzichte van een dubbele Avondmaalsbediening op een Zondag.

### Curatorenverslag van de Theologische School.

Het jongste Curatorenverslag van de Theologische School zal door onze Kerken niet zonder blijdschap ontvangen zijn, want het geeft in menig opzicht tot dankbaarheid stof.

De hoogerleeren konden ongestoord hun arbeid verrichten; alleen Prof. Lindeboom was een tijd lang door ongesteldheid verhinderd; maar hoe kraas deze nector der School blijft, blijkt wel daaruit, dat Curatoren hem voor het volgende jaar nogmaals het Rectoraat durfden opdragen.

Het aantal studenten bedroeg bij den aanvang van den cursus 33 en daalde, doordat een zestal het candidaatsexamen aflegde, tegen het einde tot 27, maar dat tekort zal zeker worden aangevuld door degenen, die zich voor den nieuwen cursus aanmelden. Over het algemeen waren de hoogerleeren over ijver en levenswandel der studenten tevreden. Alleen bleken de exameneischen wat te zwaar te zijn en besloten Hoogerleeren daarom, op enkele punten eenige verlichting aan te brengen.

Een nieuw reglement voor de studenten van de Theologische School, door Hoogerleeren ontworpen, werd door Curatoren goedgekeurd, en evenzo werd door hen in overweging genomen een voorstel van Hoogerleeren, strekkende om Art. 13 van het Reglement van de Theologische opleiding aldus aan te vullen, dat ook anderen van buiten tot de Theologische School kunnen worden toegelaten. Heel duidelijk is deze formulering niet. Vermoedelijk wordt bedoeld, dat ook degenen die buiten onze Gereformeerde Kerken staan, de gelegenheid zullen ontvangen de colleges bij te wonen. Het diploma van candidaat zullen ze echter niet kunnen krijgen, want volgens het besluit der jongste Synode kan dat door de School alleen verleend worden aan wie lidmaat der Gereformeerde Kerken is. Voorts wordt medegedeeld, dat een nieuwe regeling zoowel voor het emeritaat als voor het pensioen der hoogerleeren in bewerking is.

De *Bibliotheek*, het officieel orgaan der Theologische School, bleek ook dit jaar achteruit te zijn gegaan in aantal lezers, en de vroegere winst, die dit blad afwierp, dreigt zelfs in een schadepost om te slaan, nu door den oorlog de prijs van het papier zoo duur is geworden. Er zullen maatregelen genomen worden om in dezen nood te voorzien. Zeker zou het te betreuren zijn, wanneer een blad, dat zulk een rijke historie achter zich heeft en op veelzins uitstekende wijze gereedigd wordt, den hongerdood zou moeten sterven.

Overigens staan de financiën der School er zeer goed voor. Niettegenstaande den oorlogsdruk namen de kerkelijke collecten met f 3416,21¼ toe, en de balans der School wijst dan ook op een batig saldo van f 13,501,51, dat voor kapitaalvorming zal gebruikt worden. Het studiefonds ten bate van de School ontving aan giften en contributien f 2827,03½, en aan rente van opgelegd kapitaal f 515,13; van 12 studenten en 2 gymnasiasten werd ondersteuning verleend tot een bedrag van f 2835.

### Emendatie.

Van bevriende zijde werd ons de opmerking gemaakt, dat we ons vergisten, toen we naar aanleiding van het voorstel van Burgemeester en Wethouders van Amsterdam de opmerking maakten, dat Minister Kuiper de bepaling in de Hooger-Overwijswet deed opnemen, dat de Regeering een nieuwe regeling moest voorstellen voor de Theologische faculteit, en daarbij gegadigden had uitgenoodigd voorstellen des aangaande bij de Regeering in te dienen.

De bedoelde bepaling werd in de Hooger-Overwijswet opgenomen als gevolg van een amendement door Dr. de Visser en Mr. J. J. Schokking voorgesteld. En de oproeping van de „gegadigde theologen en kerkelijke besturen" gold niet de uitvoering van dit amendement, maar geschiedde reeds bij de bespreking van het wetsontwerp, waarbij Minister Kuiper het oog had op een faculteit wier voorwerp van onderzoek zou wezen „de kennis Gods op grond van de in Christus gegeven openbaring".

Gaarne nemen we deze rectificatie hier over.

Intusschen doet dit niets te kort aan het feit, dat waar de Wet voorschreef, dat de Regeering binnen een zeker aantal jaren met een herziening van de Theologische faculteit komen moest, het zeker op den weg der kerkelijke besturen, met name van die der Hervormde Kerk, gelegen had, om des aangaande voorstellen bij de Regeering in te dienen. Toen de bedoelde termijn verstrekken was, heeft de Regeering dan ook verlenging van dien termijn aangevraagd op grond, dat zoodanige voorstellen niet waren ingekomen. En het zou een Nemesis der historie zijn geweest, wanneer thans een politiek lichaam bij de Regeering gekomen ware om voorstellen des aangaande te doen.

### Vroomheid in de taal.

Er ligt in de taal, en zelfs in de wijze, waarop men de woorden schrijft, een element van vroomheid, dat niet straffeloos veronachtzaamd kan worden.

Neem bijv. de vraag, welke woorden men met een hoofdletter aanvangen zal. Het is niet onverschillig of men schrijft Heiligen Geest, dan wel heiligen geest. Wanneer een modern mensch bij voorkeur „heiligen geest" schrijft, dan is dit niet eenvoudig een andere spelmethode, maar wil hij daarmee te kennen geven, dat hij niet geloof aan het bestaan van den derden Persoon in het Goddelijke Wezen en de Heilige Geest voor hem niet anders is dan een zedelijke invloed of werking, die van God uitgaat, zooals ook wij spreken van een edelen geest, van een reinen geest. Persoonsnamen toch worden in het Hollandsch met een hoofdletter geschreven, en dit geschiedt evenzeer, wanneer soort- of begripsnamen als eigennamen gebezigd worden. Wij zijn zonen Gods, maar Christus is de Zone Gods; wij hebben vele heeren en meesters, maar Christus is de Heere; wij staan als vaders tegenover onze kinderen, maar God alleen is onze Vader. De goden der heidenen zijn afgoden, maar onze God alleen is de waarachtige God. Een vrijdenker schrijft dan ook liefst: de god der Christenen, om daarmee te doen uitkomen, dat hij aan het bestaan van dien god niet geloof. Maar een Christen zal het woord God, wanneer het ter aanduiding van het Hoogste Wezen gebruikt wordt, altijd met een hoofdletter schrijven; de eerbied voor God eischt dit, en het zou onvroom wezen het anders te doen.

En dezelfde vroomheid in de taal, die ons de namen Gods met een hoofdletter schrijven doet als teken van eerbied, toont zich ook daarin, dat hetgeen op het heilige terrein thuis hoort en door God den Heere zelf gegeven is of met hem in betrekking staat, ook met een hoofdletter wordt aangeduid, om het daarmee van het gemeene gebruik dezer woorden te onderscheiden. Ook taalkundig is dit veel juist, omdat deze woorden feitelijk den zin van eigennamen gekregen hebben. We gebruiken in huis ons eigen avondmaal, maar het Avondmaal is het sacrament door Christus ingesteld. Er zijn vele woorden Gods ons be waard gebleven, maar het Woord Gods is de Heilige Schrift, waarin de Goddelijke openbaring is vervat. In ons land zijn tal van burgerlijke gemeenten, maar de Gemeente van Christus is de Kerk.

Het schijnt ons daarom niet zonder bedenking, wanneer men in den jongsten tijd zelfs in onze kringen steeds meer de gewoonte gaat volgen, om wanneer men van den Bijbel spreekt, wil dezen aan te duiden door schrijft. Reeds taalkundig is dit niet juist. Schrijft, niet in het onzijdige maar vrouwelijk, is een eigennaam, die alleen voor den Bijbel gebruikt wordt. In het meervoud komt schrijften ook van gewone boeken voor; men kan spreken van de heilige schrijften der Mohamedanen en Boeddisten, maar als men schrijft de „Heilige Schrift" of de „Schrift", bedoelt men daarmee het Woord Gods. En de eerbied voor de Schrift toont zich daarin, dat men dit woord dan met een hoofdletter schrijft. Het gebruik om den Bijbel met schrijft aan te duiden, behoort in de kringen, waarin men het Goddelijk karakter